

Barbara Dudek

W świecie poddanym marności : zagrożenia czyhające na człowieka współczesnego : na podstawie wybranych encyklik Jana Pawła II

Edukacja Humanistyczna nr 1 (36), 71-83

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Barbara Dudek
Uniwersytet Rzeszowski

W ŚWIECIE PODDANYM MARNOŚCI. ZAGROŻENIA CZYHAJĄCE NA CZŁOWIEKA WSPÓŁCZESNEGO (NA PODSTAWIE WYBRANYCH ENCYKLIK JANA PAWŁA II)

Wprowadzenie

Troska o ludzi, ich sprawy doczesne i wieczne, widoczna jest w całym nauczaniu i posługiwaniu Jana Pawła II. W każdym człowieku dostrzegał on bowiem niezrównaną i niezbywalną godność dziecka Bożego¹. Aby ją chronić, niejednokrotnie uświadamiał nam, jakie niebezpieczeństwa niesie współczesna rzeczywistość. Pokazywał także sposoby przezwycięzania trudnych sytuacji i przekonywał, że warto podjąć wysiłek budowania „cywilizacji miłości i życia”². Ponieważ jego słowa nie straciły swej aktualności, w niniejszym artykule zostanie podjęta próba przedstawienia papieskiej wizji zagrożeń czyhających na człowieka w dzisiejszym świecie. Celem tekstu jest ponadto wskazanie źródeł tychże zagrożeń oraz zaprezentowanie sposobów ich przezwyciężenia.

Materiał do rozważań zaczerpnięty został z następujących encyklik: *Redemptor hominis* (RH), *Dives in misericordia* (DM), *Dominum et Vivificantem* (DV), *Laborem exercens* (LE), *Sollicitudo rei socialis* (SRS), *Centesimus annus* (CA), *Veritatis splendor* (VS) i *Evangelium vitae* (EV)³. Encyklika należy do uroczystych aktów Stolicy Apostolskiej, dotyczy spraw doniosłej wagi⁴, często ma znaczenie doktrynalne i wyznacza katolikom pewne obowiązki. W wymienionych dokumentach Jan Paweł II poruszał między innymi kwestie moralne, społeczne i antropologiczne. Encykliki są zatem, jak pisał ksiądz biskup Tadeusz Pieronek, wspaniałym świadectwem pasterskiej troski papieża o człowieka żyjącego w Kościele i w duchowo zagubionym świecie współczesnym⁵.

¹ DV, 59.

² EV, 27.

³ Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II, Kraków 2009.

⁴ L. Balter, *Encyklika*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, red. R. Łukaszyk, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz, t. 4, Lublin 1989, s. 984.

⁵ T. Pieronek, *Słowo wstępne*, [w:] *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 2009, s. 3.

1. Bezwzględna eksploatacja przyrody

Papież, analizując problemy dzisiejszego świata, zauważał niebezpieczeństwa związane z nieracjonalnym korzystaniem z dóbr natury. Dostrzegał, że eksploatacja naszej planety służy zarówno celom przemysłowym, jak i militarnym. Prowadzący ją biorą pod uwagę wyłącznie swoje bieżące interesy, nie baczą na potrzeby przyszłych pokoleń. W ten sposób człowiek wchodzi w rolę bezwzględnego „eksploatatora przyrody zamiast być – zgodnie z Bożym zamysłem – jej wspaiałomyślnym stróżem⁶. Tymczasem Jan Paweł II przestrzegał przed brakiem poszanowania bytów, które tworzą widzialną naturę. Pisał, że nie należy dowolnie używać zasobów naturalnych, roślin czy zwierząt po to tylko, by zaspokoić potrzeby gospodarcze. Wszak byty te tworzą wzajemnie powiązany i uporządkowany system, a rozwój przemysłowy prowadzi do jego naruszenia. Związany jest także z zatruciem środowiska, co negatywnie wpływa na stan ludzkiego zdrowia⁷. Dlatego na człowieku spoczywa szczególna odpowiedzialność za stworzoną rzeczywistość, która ma służyć życiu i jego godności⁸.

2. Pierwszeństwo techniki przed etyką

Jan Paweł II zagrożenie dla człowieka widział również w niekontrolowanym postępie technologicznym, który ma przewagę nad duchowym. Co prawda rozwój techniczny świadczy o niezaprzeczalnej wielkości człowieka i czyni życie ludzkie „coraz bardziej ludzkim”⁹, ale powoduje też moralną degenerację, która przejawia się w postaci egoizmu oraz chęci panowania jednych nad drugimi. Dotyczy to zarówno relacji międzyludzkich, jak i międzynarodowych¹⁰, w których widoczne są ogromne nierówności. Oto bowiem jedne społeczeństwa czy ich kręgi cieszą się nadmiarem dóbr, a członkowie innych cierpią nędzę, głodują, a nawet umierają z niedożywienia¹¹. Pełen rozwój, zachowujący moralny charakter, jest natomiast możliwy dzięki solidarności między społeczeństwami i narodami oraz w obrębie ich samych¹².

Postęp technologiczny sprawia, że człowiek jest narażony na niebezpieczeństwa ze strony niektórych wytworów własnej pracy. Zwracają się one bowiem przeciwko niemu i stają się narzędziem zagłady. Dzieje się tak dlatego, że człowiek w niewłaściwy sposób spełnia obowiązek czynienia sobie ziemi poddaną¹³, nadużywa swej władzy. Sytuacja ta wywołuje lęk i poczucie zagrożenia¹⁴.

⁶ RH, 15.

⁷ SRS, 34.

⁸ EV, 42.

⁹ RH, 13.

¹⁰ RH, 15.

¹¹ SRS, 14; EV, 10.

¹² SRS, 33; SRS, 39.

¹³ Por. Rdz 1, 28.

¹⁴ RH 15.

Tymczasem według papieża rozwój techniczny musi służyć szeroko pojętemu dobru osoby. Nie może zatem wyprzedzać jej rozwoju duchowego. Trzeba natomiast, by szedł z nim w parze. Osiągnięcia techniki należy więc wykorzystywać, kierując się zasadami etyki. Człowiek w obliczu postępu ma stawać się dojrzały, coraz „bardziej świadomy godności swego człowieczeństwa”¹⁵ i wrażliwszy na potrzeby bliźnich.

3. Prymat rzeczy nad osobą

Jan Paweł II zauważał także pewne zagrożenia w rozwoju cywilizacji konsumpcyjnej. Wprawdzie samą konsumpcję uznawał za moralnie neutralną, ale przestrzegał przed tworzeniem sztucznych potrzeb oraz nawyków i stylów życia, które obiektywnie są niegodziwe lub szkodliwe dla duchowego i fizycznego zdrowia człowieka¹⁶. Taki materializm sprzyja rozszerzaniu się indywidualizmu, hedonizmu i utylitaryzmu¹⁷, powodując „niedorozwój” moralny. Człowiek staje się bowiem niewolnikiem rzeczy¹⁸. Im więcej zaś ma, tym więcej chce posiadać, a przy tym zagłusza swoje najgłębsze pragnienia¹⁹ i zapomina o duchowych, religijnych oraz społecznych wymiarach własnego życia²⁰. Koncentrując się na tym, by „więcej mieć”, nie przykłada wagi do tego, aby „bardziej być”. W rezultacie pojawiają się ogromne dysproporcje między ludźmi i społeczeństwami. Wynikają one z niesprawiedliwego podziału dóbr. Polegają na tym, że istnieją nieliczni wyznający kult posiadania, którzy zaniedbują rozwijanie własnego człowieczeństwa, oraz liczni, którzy są pozbawieni podstawowych środków do życia i nie mogą spełniać swego ludzkiego powołania. Aby zmienić tę sytuację, nie wystarczy jednak, zdaniem papieża, umożliwić wszystkim mieszkańcom ziemi równomierne korzystanie z zasobów, produktów i usług. Trzeba jeszcze przywrócić właściwą hierarchię wartości, uwzględniającą prymat osoby nad rzeczą i materii nad duchem²¹. Niebezpieczeństwo nadużyć związanych z konsumpcyjnym stylem życia nie powinno powstrzymywać ludzi przed używaniem różnorodnych dóbr, tym bardziej że są one darem Boga. Człowiek został przecież powołany do panowania nad światem, w tym do dysponowania rzeczami²². Nie może to być jednak władanie czy posiadanie niczym nieograniczone, musi się mieścić w granicach zakreślonych przez Stwórcę²³.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ CA, 36; M. Sztaba, *Troska bł. Jana Pawła II o etyczno-moralne podstawy życia społecznego*, Kraków 2011, s. 129.

¹⁷ EV, 23.

¹⁸ RH, 16; SRS, 28.

¹⁹ SRS, 28.

²⁰ EV, 23.

²¹ SRS, 28; RH, 16.

²² Por. Rdz 2, 15; 1, 25–26.

²³ Por. Rdz 2, 16–17; SRS, 29.

4. Systemy oparte na przemocy

Papież wskazywał ponadto zagrożenia płynące ze strony systemów opartych na przemocy. Próbując one niszczyć „to, co istotowo ludzkie, co najściślej związane z godnością osoby, z jej wewnętrznym prawem do prawdy i do wolności”²⁴. Jan Paweł II dostrzegał ucisk i wyzysk stosowany wobec pojedynczych osób oraz całych społeczeństw, narodów czy państw, szczególnie tych młodych, budzących się do samodzielnego życia. Im to zamiast chleba dostarcza się broni i innych środków zniszczenia, które wykorzystywane są w czasie konfliktów i wojen wywoływanych przez różne formy neokolonizmu, szowinizmu oraz imperializmu²⁵.

Jan Paweł II wskazywał również systemy totalitarne, które polegają na nadużywaniu władzy państwa wobec narodu i pojedynczych osób²⁶. Wiąże się to z niszczeniem podmiotowości tak społeczeństwa, jak i obywateli²⁷. Źródłem totalitaryzmu jest, jak wyjaśnił papież, negacja prawdy obiektywnej i transcendentnej godności człowieka²⁸. W XX wieku doprowadziło to do powstania różnych form dyskryminacji, tortur, gwałtów i terroryzmu, a w końcu do strasznej wojennej katastrofy i obozów koncentracyjnych²⁹. Czas panowania totalitarnych ideologii następcy Świętego Piotra nazwał okresem „zniewalania sumień” i „pogardy dla godności człowieka”, okresem cierpień niewinnych ludzi, których zmuszano do postępowania niezgodnego z ich przekonaniami³⁰.

Te trudne doświadczenia potęguje wizja samozagłady ludzkości przy użyciu broni atomowej. Zresztą współczesna cywilizacja dysponuje środkami technicznymi, które mogą siać zniszczenie nie tylko podczas konfliktu zbrojnego, lecz także wtedy, gdy panuje pokój. Dlatego wzrasta poczucie zagrożenia i egzystencjalnego lęku³¹. Wzmaga się ono w obliczu zjawiska terroryzmu, które Jan Paweł nazywał bolesną plagą dzisiejszego świata³². Akty

²⁴ DM, 11.

²⁵ RH, 16.

²⁶ C. Rychlicki, *Człowiek współczesny wobec Tajemnicy Odkupienia*, [w:] Jan Paweł II, *Redemptor hominis. Tekst i komentarz*, Kraków 1980, s. 146.

²⁷ SRS, 15.

²⁸ CA, 44.

²⁹ RH, 17.

³⁰ Jan Paweł II, *Polska potrzebuje dzisiaj ludzi sumienia. Homilia w czasie Mszy św. odprawionej na wzgórzu „Kaplicówka”, Skoczów, 22 maja 1995 r.*, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/homilie/skoczowh_22051995.html [10.03.2017].

³¹ DM, 11.

³² Zagadnienie terroryzmu poruszała Bożena Taras w książce *Agresja. Studia semantyczno-pragmatyczne*, Rzeszów 2013. Autorka dużo miejsca poświęciła zamachom z lat 2001–2011. Omawiane zjawisko ciągle się nasila. Świadczą o tym dane liczbowe, według których w 2012 roku na świecie doszło do 6 671 zamachów terrorystycznych. Przyniosły one 1 100 zabitych i 21 600 rannych, zob. M. Hola, *Terroryzm na świecie w 2012 r.*, <http://dziennikzbrojny.pl/artykuly> [5.06.2017]. W 2013 r. w 9 707 atakach zginęło 17 800 osób, a 32 500 zostało rannych, zob. <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiate> [5.06.2017]. Natomiast w roku 2014 liczba zamachów wzrosła do 13 463, a zabitych do 32 727, zob. <http://wiadomosci.onet.pl/swiat> [5.06.2017]. W roku następnym liczba ataków zmniejszyła się i wyniosła 11 774. W ich wyniku życie straciło 28 328 ludzi, zob. S. Wojciechowski, *Słowo wstępne*, „Przegląd Strategiczny” 2016, nr 9, s. 11. Rok 2016 przyniósł zaś ponad 24 000 zamachów, podczas których zginęło prawie 70 000 osób, zob. <http://www.pch24.pl> [5.06.2017]. W 2017 r., w okresie od 1 stycznia do 5 czerwca, w 16 zamachach zabitych zostało około 941 osób, a obrażeń doznało ponad 2 562 osoby, zob. <https://pl.wikipedia.org/wiki> [5.06.2017]. Terroryzm ma zasięg międzyna-

terrorystyczne, nastawione „na zabijanie i niszczenie bez różnicy ludzi i dóbr, na tworzenie klimatu strachu i niepewności”, przybierają nieraz „rozmiary prawdziwej masakry”. Mają podłoże ideologiczne lub propagandowe albo są celem samym w sobie³³. Papież nazwał też terroryzm dzieckiem fanatycznego fundamentalizmu i nauczał, że akty przemocy dokonywane w imię Boga stanowią profanację religii³⁴.

Dramatom tym można zapobiegać, jeśli się szanuje prawa człowieka, a jego dobro, będące zarazem wyznacznikiem dobra wspólnego, czyni się podstawowym kryterium każdego ustroju i systemu³⁵.

5. Demokracja pozbawiona wartości

Choć Jan Paweł II doceniał demokrację, uważał, że nie jest ona ustrojem idealnym. Zdarza się bowiem, że sprawujący władzę nie respektują uniwersalnych i obiektywnych wymogów etycznych, postulują neutralność światopoglądową³⁶, a co za tym idzie – pomijają otrzymany od Boga kodeks moralności, który szczególnie w demokracji powinien stanowić nienaruszalną podstawę prawodawstwa ludzkiego³⁷. To zaś prowadzi do permisywizmu, upadku podstawowych wartości i „moralnej dekadencji”³⁸.

Jednocześnie papież przestrzegał przed sytuacjami, gdy wąskie grupy w imię celów ideologicznych lub własnych korzyści przejmują władzę³⁹. Zauważał też problem korupcji politycznej oraz szerzącej się niesprawiedliwości gospodarczej i społecznej⁴⁰. Odwołując się do doświadczeń historii, uczył, że demokracja pozbawiona wartości łatwo może przemienić się w jawny bądź ukryty totalitaryzm⁴¹. Natomiast w krajach, w których obowiązywała ideologia totalitarna, szczególnie marksistowska, istnieje, zdaniem Jana Pawła II, poważne zagrożenie polegające na zanegowaniu praw człowieka i wchłonięciu przez politykę nawet jego religijnych potrzeb. W ten sposób demokracja łączy się z relatywizmem etycznym, w wyniku czego ludzie tracą moralny punkt odniesienia oraz umiejętność poznawania

rodowy. Działania terrorystów przybierają różnorakie formy. Są to porwania, eksplozje bombowe, strzelaniny, zamachy z wykorzystaniem samochodów i noży. Do ataków dochodzi w miejscach publicznych (środkach komunikacji, hotelach, restauracjach itp.). Ich ofiarami stają się niewinni, przypadkowi ludzie. Departament Stanu USA stworzył listę, na której znajduje się 60 organizacji uznanych za terrorystyczne, zob. <https://www.state.gov> [5.06.2017]. Wydaje się, że obecnie największe zagrożenie stwarzają grupy fundamentalistów islamskich.

³³ SRS, 24.

³⁴ Jan Paweł II, *Nie ma pokoju bez sprawiedliwości, nie ma sprawiedliwości bez przebaczenia. Orędzie na XXXV Światowy Dzień Pokoju, 1 stycznia 2002 r.*, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/pokoj_or_01012002.html [5.06.2017].

³⁵ RH, 17.

³⁶ M. Sztaba, *Troska bł. Jana Pawła II...*, op. cit., s. 74.

³⁷ Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, Kraków 2003, s. 138.

³⁸ DM, 12.

³⁹ CA, 46.

⁴⁰ VS, 98.

⁴¹ CA, 46.

prawdy⁴². Tymczasem istnienie prawdziwej demokracji jest możliwe tylko w państwie prawa, w którym uwzględnia się właściwą koncepcję człowieka⁴³.

6. Deptanie podstawowych praw ludzkich

Jak wynika z przeprowadzonych rozważań, przyczyna wielu pojawiających się na świecie nieszczęść tkwi w tym, że deptane i znieważane są podstawowe prawa ludzkie⁴⁴. Wśród nich papież wymienił prawo do wolności sumienia oraz wolności religijnej⁴⁵, którą należy rozumieć jako „prawo do życia w prawdzie własnej wiary i zgodnie z transcendentną godnością własnej osoby”⁴⁶. Zdarza się jednak, że wierzący cierpią prześladowania z powodu imienia Bożego, bywają traktowani jak obywatele drugiej kategorii, a nawet pozbawiani są możliwości uczestnictwa w życiu publicznym⁴⁷.

W szerszym kontekście praw podstawowych zawierają się również uprawnienia związane z pracą, dzięki której człowiek urzeczywistnia własne człowieczeństwo, spełniając swe powołanie⁴⁸. Katalog tych praw podstawowych otwiera prawo do zatrudnienia. W dzisiejszych czasach szerzy się jednak „plaga bezrobocia”⁴⁹, która dotyka także ludzi młodych, nad czym papież szczególnie ubolewa. Dlatego też postuluje zachowanie odpowiednich proporcji między poszczególnymi rodzajami zatrudnienia, a także stworzenie właściwego systemu wychowania i wykształcenia⁵⁰. Jednocześnie zauważa niepokojące zjawiska, takie jak analfabetyzm oraz trudności związane z uzyskaniem wyższego wykształcenia⁵¹.

Grupą, której praca cieszyła się wielkim uznaniem papieża, a znikomym szacunkiem społeczeństwa, są rolnicy, często wyzyskiwani, zmuszani do uprawy cudzych pól, pozbawiani prawa do świadczeń i zrzeszania się⁵².

Jan Paweł II nie zapominał także o osobach z niepełnosprawnością. Za postawę niegodną człowieka, a nawet za przejaw dyskryminacji uznawał niedopuszczanie ich do pracy. Uważał, że tacy ludzie powinni podejmować zatrudnienie zgodne z posiadanymi kwalifikacjami i możliwościami⁵³.

Następca Świętego Piotra sprzeciwiał się także dyskryminacji pracowników będących imigrantami. Pisał, że narodowość, rasa, religia czy też, ogólnie rzecz ujmując, sytuacja życiowa nie mogą się stać przyczynami wyzysku społecznego i finansowego. Imigrantów na-

⁴² VS, 101.

⁴³ CA, 46.

⁴⁴ VS, 98.

⁴⁵ RH, 17.

⁴⁶ CA, 47.

⁴⁷ RH, 17.

⁴⁸ LE, 16.

⁴⁹ RH, 16.

⁵⁰ LE, 18.

⁵¹ SRS, 15.

⁵² LE, 21.

⁵³ LE, 22.

leży traktować według tych samych kryteriów, według których traktuje się innych pracowników w danym społeczeństwie⁵⁴.

W tym miejscu warto wspomnieć, że przyczyną tragedii uchodźców papież upatrywał w braku równowagi w świecie i w różnego typu konfliktach. W wyniku tego miliony ludzi cierpiących z powodu prześladowań, wojen i klęsk żywiołowych muszą porzucić swe kraje i rodziny, aby szukać dla siebie nowego miejsca w podzielonym, często wrogim świecie⁵⁵.

Wracając do rozważań na temat praw ludzi pracy, należy zauważyć, że Jan Paweł II zabiegał o to, by pracownicy mogli się zrzesać, a także otrzymywać sprawiedliwą zapłatę. Podkreślał przy tym, że adekwatne do wykonanej pracy wynagrodzenie przysługuje nie tylko osobom spełniającym swe obowiązki zawodowe, lecz także kobietom, które poświęciły się wychowaniu dzieci⁵⁶.

Przestrzeżenie praw związanych z pracą jest zdaniem papieża konieczne, aby zachować właściwą hierarchię wartości. To praca bowiem ma służyć człowiekowi, a nie człowiek wydajności pracy⁵⁷. Respektowanie praw pracowników ma na celu zapewnienie każdemu człowiekowi i każdej rodzinie godnych warunków życia i rozwoju.

Należy zwrócić uwagę na jeszcze jeden obecny we współczesnym świecie problem, który może się ściśle wiązać z łamaniem prawa do pracy. Według Jana Pawła II jest on znakiem i syntezą niedostatku w sferze ekonomicznej, kulturowej i po prostu ludzkiej. Chodzi o poważny kryzys mieszkaniowy, który sprawia, że wielomilionowa rzesza ludzi nie ma dachu nad głową albo żyje w bardzo prymitywnych warunkach⁵⁸.

7. Spisek przeciwko życiu

Przedstawione uprawnienia w nierozzerwalny sposób łączą się z prawem fundamentalnym i najważniejszym, jakim jest prawo do życia. Życie ludzkie bowiem to „cenny dar Boży”⁵⁹. Stanowi ono niepodzielne dobro. Jest nienaruszalne i święte⁶⁰. W dzisiejszych czasach, jak zauważył papież, istnieje zaskakująca sprzeczność: z jednej strony głosi się prawa człowieka i podkreśla wielką wartość życia, a z drugiej właśnie prawo do życia depcze się i łamie⁶¹. Dzieje się tak dlatego, że człowiek niewłaściwie pojmuje swą wolność. Rozumie ją w sposób całkowicie indywidualistyczny⁶², jako pełną autonomię. W wyniku tego „życie staje się dla niego po prostu »rzeczą«, którą uważa za swą wyłączną własność, poddającą

⁵⁴ LE, 23.

⁵⁵ SRS, 24.

⁵⁶ LE, 20.

⁵⁷ H. Fitte, *Całkowity sens pracy ludzkiej*, [w:] *Jan Paweł II teolog. Komentarze do encyklik*, red. G. Borgonovo, A. Cattaneo, przeł. E. Augustyn, R. Cielicki, Warszawa 2009, s. 131.

⁵⁸ SRS, 17.

⁵⁹ EV, 81.

⁶⁰ EV, 87.

⁶¹ EV, 18.

⁶² EV, 19.

się bez reszty jego panowaniu i wszelkim manipulacjom⁶³. Przyczyną takiego stanu jest „osłabienie wrażliwości na Boga i człowieka”⁶⁴. Oto zbuntowany przeciwko Bogu człowiek zaczyna walczyć przeciwko drugiemu człowiekowi⁶⁵. Przejawia się to w postaci zabójstw, masowych, mordów, wojen i ludobójstwa⁶⁶.

Swoisty „spisek przeciw życiu”⁶⁷ przybiera jednak jeszcze inne formy, szczególnie charakterystyczne dla czasów współczesnych, kiedy to postęp cywilizacyjny wyprzedza rozwój moralny człowieka⁶⁸. Mowa tu przede wszystkim o aborcji i eutanazji. Praktyki te uważa się często za objaw nowoczesności i wolności⁶⁹, gdy tymczasem świadczą one o ekspansji „kultury śmierci”⁷⁰.

Aborcja bowiem to świadome i bezpośrednie zabójstwo „istoty ludzkiej w początkowym stadium jej życia, obejmującym okres między poczęciem a narodzeniem”⁷¹. Pierwszym argumentem, który przerywanie ciąży pozwala poddać jednoznacznej krytyce, jest fakt, że dziecko wzrastające pod sercem matki⁷² od pierwszej chwili jego istnienia jest osobą, której należy się bezwarunkowy szacunek⁷³. Drugą racją przemawiającą za bezwzględnym zakazem aborcji jest ta, że człowiek nienarodzony to „istota najbardziej niewinna, jaką w ogóle można sobie wyobrazić”⁷⁴. Dlatego przerywanie ciąży, określane często w celu ukrycia jego prawdziwej natury jako „zabieg”, papież nazwał występkiem szczególnie poważnym i godnym potępienia⁷⁵, a nawet zbrodnią⁷⁶.

W tym kontekście Jan Paweł II podjął się też moralnej oceny zabiegów na ludzkich embrionach. Popierał tylko te, które służą poprawie zdrowia czy ratowaniu życia poczętego dziecka i przeprowadzane są z zachowaniem szacunku dla jego godności i integralności. Jednocześnie za niedopuszczalne uważał wszystkie eksperymenty, w których embriony i płody wykorzystuje się jako materiał biologiczny stanowiący źródło tkanek i organów potrzebnych do przeszczepów⁷⁷.

Jan Paweł II przestrzegał również przed sytuacjami, w których prenatalne techniki diagnostyczne sprzyjają mentalności eugenicznej. Nazwał ją haniebną i w najwyższym stopniu naganną, gdyż usprawiedliwia dokonywanie selektywnych aborcji w celu uniknięcia narodzin dzieci dotkniętych chorobami. Otwiera ona jednocześnie drogę do eutana-

⁶³ EV, 22.

⁶⁴ EV, 21.

⁶⁵ EV, 8.

⁶⁶ EV, 10.

⁶⁷ EV, 12.

⁶⁸ RH, 15.

⁶⁹ EV, 17.

⁷⁰ EV, 12.

⁷¹ EV, 57.

⁷² CA, 47.

⁷³ EV, 60.

⁷⁴ EV, 58; G.B. Sala, *Ciągłość i nowość w nauczaniu Evangelium vitae*, [w:] Jan Paweł II, *Evangelium vitae. Tekst i komentarze*, red. T. Styczeń, J. Nagórny, Lublin 1997, s. 296.

⁷⁵ EV, 58.

⁷⁶ EV, 73.

⁷⁷ EV, 63.

zji⁷⁸. Ta zaś, podobnie jak przerwanie ciąży, stanowi poważne naruszenie prawa Bożego⁷⁹. Papież definiował ją jako „czyn lub zaniedbanie, które ze swej natury lub w intencji działającego powoduje śmierć w celu usunięcia wszelkiego cierpienia”⁸⁰. Jest to działanie świadome i umyślne, które ma albo przyspieszyć śmierć, albo wręcz ją spowodować, nieważne, w jaki sposób⁸¹.

Przyczynami podejmowania dramatycznej decyzji o eutanazji mogą być lęk i rozpacz człowieka zmiażdżonego cierpieniem lub źle pojęte współczucie i litość⁸². Widoczny jest zatem swoisty „prometeizm człowieka, który ludzi się, że [...] może zapanować nad życiem i śmiercią, ponieważ sam o nich decyduje”⁸³. Tymczasem tylko Bóg, który jest dawcą życia, może je odebrać. Dlatego papież eutanazję uznał za moralnie niedopuszczalne, dobrowolne zabójstwo istoty ludzkiej⁸⁴. Szczególnie zaś potępiał ten akt, jeśli przybrał on postać zabójstwa dokonanego na człowieku, który nigdy o eutanazję nie prosił ani nie wyraził na nią zgody⁸⁵.

Odwołując się do przedstawionych rozważań, można stwierdzić, że w czasach dzisiejszych, gdy „wartość życia ulega [...] swoistemu »przyćmieniu«”⁸⁶, prowadzona jest wojna silnych przeciwko bezsilnym. Dlatego ludzie, którzy swoją chorobą, niepełnosprawnością lub nawet samą obecnością zagrażają dobrobytowi czy przyzwyczajeniom osób uprzywilejowanych, bywają postrzegani jako wrogowie, przed którymi trzeba się bronić lub których powinno się wyeliminować⁸⁷. Dzieje się tak, ponieważ człowiek nie tylko nie pojmuje transcendentnego charakteru własnej egzystencji⁸⁸, lecz także często nie rozumie właściwego sensu choroby i cierpienia.

Konsekwencją tego stanu są „zamachy na życie”⁸⁹ bliźniego, a także niszczenie własnego życia, czego najjaskrawszym przejawem jest samobójstwo. Papież określił je jako akt głęboko niemoralny, oznaczający odrzucenie miłości zarówno do siebie samego, jak i do drugiego człowieka⁹⁰. Zaznaczył jednocześnie, że najgłębszą istotą samobójstwa stanowi odrzucenie „absolutnej władzy Boga nad życiem i śmiercią”⁹¹.

W sprzeczności z tą Bożą władzą stoi również stosowanie kary śmierci. Jan Paweł II nauczał, że nie powinno sięgać się po najwyższy wymiar kary, jakim jest pozbawienie przestępcy życia. Można to tylko wtedy uczynić, gdy nie istnieją inne sposoby ochrony społec-

⁷⁸ EV, 63.

⁷⁹ EV, 65.

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ A.R. Luño, *Życie ludzkie jako dar i zadanie. Encyklika Evangelium vitae – 25 marca 1995 roku*, [w:] Jan Paweł II *teolog...*, op. cit., s. 253.

⁸² EV, 15.

⁸³ Ibidem.

⁸⁴ EV, 65.

⁸⁵ EV, 66.

⁸⁶ EV, 11.

⁸⁷ EV, 12.

⁸⁸ U. Gajewska, *Obraz współczesnego świata w encyklikach Jana Pawła II*, [w:] *Język, społeczeństwo, wartości*, red. E. Laskowska, I. Benenowska, M. Jaracz, Bydgoszcz 2008, s. 131.

⁸⁹ EV, 11.

⁹⁰ EV, 66.

⁹¹ Ibidem.

czeństwa przed zagrożeniami ze strony napastnika. Równocześnie zauważył, że w dzisiejszych czasach przypadki absolutnej konieczności wymierzania tego rodzaju kary zdarzają się niezmiernie rzadko lub w ogóle nie mają miejsca⁹². Powstrzymanie się od niej chroni godność człowieka, którą posiada nawet zabójca⁹³. Daje to też przestępcy szansę na odputowanie win i naprawienie wyrządzonego zła. Kara śmierci jest zatem kolejną formą przemocy wobec istoty ludzkiej, stanowiącą zaprzeczenie jej niezbywalnego prawa do życia⁹⁴.

Opisanym zagrożeniom można przeciwdziałać, budując cywilizację miłości i życia⁹⁵, zwaną też przez papieża „kulturą życia”⁹⁶. Do jej tworzenia i utrwalania Jan Paweł II zwywał każdego człowieka⁹⁷. Każdy bowiem ma obowiązek „bezwartkowego opowiedzenia się po stronie życia”⁹⁸. Każdy powinien sobie też uświadomić, że jego życie przebiega przed obliczem Boga i przed Nim będzie się kiedyś zdawało z tego życia sprawę⁹⁹. Nie tylko jednak swoje życie należy szanować. Człowiek powinien być także „stróżem swego brata», ponieważ Bóg powierza człowieka człowiekowi”¹⁰⁰.

Wnioski

Podsumowując przedstawione rozważania, należy podkreślić, że według Jana Pawła II „sytuacja świata z punktu widzenia rozwoju daje wrażenie raczej negatywne”¹⁰¹. Budzi ponadto „głęboki niepokój”¹⁰². Wiąże się on „z samym sensem istnienia człowieka i całej ludzkości”¹⁰³, sięga „decydujących rozstrzygnięć, które zdają się stać przed rodzajem ludzkim”¹⁰⁴.

Współczesny człowiek żyje bowiem w czasach „przełomowych i trudnych”¹⁰⁵. Jest świadkiem dramatycznej walki dobra ze złem, walki światła z ciemnością¹⁰⁶. Dostrzega też „znaki i sygnały śmierci”, które „na horyzoncie współczesnej cywilizacji [...] stały się szczególnie obecne i częste”¹⁰⁷. Dlatego „coraz bardziej bytuje w lęku”¹⁰⁸, wydaje się zagu-

⁹² EV, 56.

⁹³ EV, 9.

⁹⁴ K. Glombik, P. Nitecki, *Kara śmierci*, [w:] *Wielka Encyklopedia Nauczania Jana Pawła II*, Radom 2014, http://www.centrumjp2.pl/wikipj2/index.php?title=Kara_śmierci [10.03.2017].

⁹⁵ EV, 27.

⁹⁶ Np. EV: 21, 28, 50.

⁹⁷ EV, 6.

⁹⁸ EV, 28.

⁹⁹ J.A. Kłoczowski, *Zawierzyć prawdzie. O encyklikach Jana Pawła II. Próba osobistej lektury*, Kraków 2006, s. 110.

¹⁰⁰ EV, 19.

¹⁰¹ SRS, 13.

¹⁰² EV, 17.

¹⁰³ DV, 11.

¹⁰⁴ Ibidem.

¹⁰⁵ DV, 1.

¹⁰⁶ DV, 43.

¹⁰⁷ DV, 57.

¹⁰⁸ RH, 15.

biony „w podzielonym i niegościnnym świecie”¹⁰⁹ oraz „zagrożony w samym rdzeniu swej egzystencji i ludzkiej godności”¹¹⁰. Człowiek ten został „niewolnikiem rzeczy [...], stosunków ekonomicznych, niewolnikiem produkcji, niewolnikiem swoich własnych wytworów”¹¹¹. Często odrzuca Boga i „żyje tak, jakby On nie istniał”¹¹². W wyniku tego wyrządza ogromne krzywdy bliźnim, niszcząc lub podważając „godność ludzkiej osoby i nienaruszalność jej życia”¹¹³. Wobec tego „sytuację człowieka w świecie współczesnym” papież określił jako „daleką od obiektywnych wymagań porządku moralnego, daleką od wymagań sprawiedliwości, a tym bardziej miłości społecznej”¹¹⁴.

Jan Paweł II formułował sądy negatywnie wartościujące aktualną rzeczywistość i poddawał ją tak ostrej krytyce¹¹⁵, ponieważ troszczył się o człowieka i świat. Nie ograniczał się do postawienia niekorzystnej diagnozy, lecz szukał też dróg rozwiązania istniejących problemów. W panoramie dzisiejszego świata zauważał również pozytywne aspekty¹¹⁶. Wyraził przekonanie, że polepszenie ludzkiego losu jest możliwe, jeśli dokona się prawdziwa przemiana umysłów, serc i woli¹¹⁷. Widział także potrzebę pogłębienia poczucia odpowiedzialności moralnej¹¹⁸ i dążenia „do solidarnej współpracy wszystkich dla wspólnego dobra ludzkości”¹¹⁹.

Bibliografia

- Balter L., *Encyklika*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, red. R. Łukaszyk, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz, t. 4, Lublin 1989.
- Fitte H., *Całkowity sens pracy ludzkiej*, [w:] *Jan Paweł II teolog. Komentarze do encyklik*, red. G. Borgonovo, A. Cattaneo, przeł. E. Augustyn, R. Cielicki, Warszawa 2009.
- Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 2009.
- Gajewska U., *Obraz współczesnego świata w encyklikach Jana Pawła II*, [w:] *Język, społeczeństwo, wartości*, red. E. Laskowska, I. Benenowska, M. Jaracz, Bydgoszcz 2008.
- Glombik K., Nitecki P., *Kara śmierci*, [w:] *Wielka Encyklopedia Nauczania Jana Pawła II*, Radom 2014, http://www.centrumjp2.pl/wikijp2/index.php?title=Kara_śmierci [10.03.2017].
- Hola M., *Terroryzm na świecie w 2012 r.*, <http://dziennikzbrojny.pl/artykuly> [5.06.2017].
- Jan Paweł II, *Nie ma pokoju bez sprawiedliwości, nie ma sprawiedliwości bez przebaczenia. Orędzie na XXXV Światowy Dzień Pokoju, 1 stycznia 2002 r.*,

¹⁰⁹ SRS, 24.

¹¹⁰ DM, 2.

¹¹¹ RH, 16.

¹¹² EV, 96.

¹¹³ EV, 96

¹¹⁴ RH, 16.

¹¹⁵ U. Gajewska, *Obraz współczesnego świata...*, op. cit., s. 134.

¹¹⁶ SRS, 26.

¹¹⁷ RH, 16; I. Tokarczuk, *Problematyka pastoralna w encyklice „Redemptor hominis”*, [w:] Jan Paweł II, *Redemptor hominis. Tekst i komentarze*, red. Z. Zdybicka, Lublin 1982, s. 165.

¹¹⁸ RH, 16.

¹¹⁹ SRS, 22.

http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/pokoj_or_01012002.html [5.06.2017].

Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, Kraków 2003.

Jan Paweł II, *Polska potrzebuje dzisiaj ludzi sumienia. Homilia w czasie Mszy św. odprawionej na wzgórzu „Kaplicówka”, Skoczów 22 maja 1995 r.*, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/homilie/skoczowh_22051995.html [10.03.2017].

Kłoczowski J.A., *Zawierzyć prawdzie. O encyklikach Jana Pawła II. Próba osobistej lektury*, Kraków 2006.

Luño A.R., *Życie ludzkie jako dar i zadanie. Encyklika Evangelium vitae – 25 marca 1995 roku*, [w:] *Jan Paweł II teolog. Komentarze do encyklik*, red. G. Borgonovo, A. Cattaneo, przeł. E. Augustyn, R. Cielicki, Warszawa 2009.

Pieronek T., *Słowo wstępne*, [w:] *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 2009.
Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych [Biblia Tysiąclecia], Poznań 1998.

Rychlicki C., *Człowiek współczesny wobec Tajemnicy Odkupienia*, [w:] Jan Paweł II, *Redemptor hominis. Tekst i komentarz*, Kraków 1980.

Sala G.B., *Ciągłość i nowość w nauczaniu Evangelium vitae*, [w:] Jan Paweł II, *Evangelium vitae. Tekst i komentarze*, red. T. Styczeń, J. Nagórny, Lublin 1997.

Sztaba M., *Troska bł. Jana Pawła II o etyczno-moralne podstawy życia społecznego*, Kraków 2011.

Taras B., *Agresja. Studia semantyczno-pragmatyczne*, Rzeszów 2013.

Tokarczuk I., *Problematyka pastoralna w encyklice „Redemptor hominis”*, [w:] Jan Paweł II, *Redemptor hominis. Tekst i komentarze*, red. Z. Zdybicka, Lublin 1982.

Wojciechowski S., *Słowo wstępne*, „Przegląd Strategiczny” 2016, nr 9.

Strony internetowe

U.S. Department of State, <https://www.state.gov> [5.06.2017].

TVN24, <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata> [5.06.2017].

Onet.pl, <http://wiadomosci.onet.pl/swiat> [5.06.2017].

Wikipedia, <https://pl.wikipedia.org/wiki> [5.06.2017].

Wykaz skrótów

CA – Jan Paweł II, encyklika *Centesimus annus. W stulecie encykliki Leona XIII Rerum Novarum* (1.05.1991).

DM – Jan Paweł II, encyklika *Dives in misericordia. Boże miłosierdzie* (30.11.1980).

DV – Jan Paweł II, encyklika *Dominum et Vivificantem. Duch Święty w życiu Kościoła i świata* (18.05.1986).

- EV – Jan Paweł II, encyklika *Evangelium vitae. O wartości i nienaruszalności życia ludzkiego* (25.03.1995).
- LE – Jan Paweł II, encyklika *Laborem exercens. O pracy ludzkiej* (14.09.1981).
- RH – Jan Paweł II, encyklika *Redemptor hominis. Jezus Chrystus – Odkupiciel człowieka* (4.03.1979).
- SRS – Jan Paweł II, encyklika *Sollicitudo rei socialis. Społeczna troska Kościoła* (30.12.1987).
- VS – Jan Paweł II, encyklika *Veritatis splendor. O niektórych podstawowych zagadnieniach nauczania moralnego Kościoła* (6.08.1993).

Barbara Dudek

W świecie poddanym marności. Zagrożenia czyhające na człowieka współczesnego (na podstawie wybranych encyklik Jana Pawła II)

W niniejszym opracowaniu podjęto próbę zaprezentowania wizji zagrożeń czyhających na człowieka, którą Jan Paweł II zawarł w swoich encyklikach. Omówione zostały również przyczyny wspomnianych niebezpieczeństw i sposoby ich przezwyciężenia.

Z przeprowadzonej analizy wynika, że zagrożenia, wobec których staje ludzkość, spowodowane są nieodpowiedzialną eksploatacją przyrody i gwałtownym postępem technologicznym przewyższającym rozwój duchowy. Niebezpieczeństwa płyną także z wadliwego, niesprawiedliwego podziału dóbr istniejących na ziemi. Niosą je również systemy, które nie uwzględniają wartości moralnych, a nawet stosują przemoc i niszczą godność ludzką. Łamane są podstawowe prawa człowieka, w tym najważniejsze – prawo do życia. Przejawia się to przede wszystkim w postaci aborcji, eutanazji i w stosowaniu kary śmierci.

Słowa kluczowe: zagrożenie, postęp techniczny, eksploatacja przyrody, prawa człowieka, aborcja, eutanazja.

In the world subjected to futility. Dangers to a contemporary human (on the basis of the chosen John Paul II's encyclicals)

The present thesis attempts to present the vision of the dangers to a human included in John Paul II's encyclicals. The causes and methods to overcome of the mentioned dangers are also discussed in the thesis.

The analysis proves that the dangers facing by humanity are caused by irresponsible exploitation of natural resources and rapid technological progress which exceeds the spiritual development. Faulty, unfair distribution of goods in the world is the other source of threats to people. Another factor causing a danger is the existence of systems which do not respect moral values and use violence which leads to destruction of human dignity. Basic human rights including the most important – right to life are violating. It is manifested mainly in abortion, euthanasia and death penalty.

Keywords: danger, technological progress, exploitation of nature, human rights, abortion, euthanasia.